

ETT BREV BETYDER SÅ MYCKET – OM DET INTE BLIR UPPBRÄNT

*Var det kanske John Ericssons förtjänst att Lofotenfiskarna började tänka
på att sätta propeller på sina båtar?*

Av Sven Åhman

Att den samlare som intresserar sig för gamla brev kan styras in i de mest oanade situationer och rulla upp hela människoöden finns det många exempel på. Men maken till vad som inträffade när en vaktmästare i Motala någon gång under andra världskriget fick order att röja i arkivet vid Motala verkstad och bränna skräpet kan det inte finnas så mycket av.

Vaktmästaren i Motala hade en vuxen son som bodde i Jönköping och intresserade sig så smått för gamla papper. Visst följde pappan sina order och eldade upp massvis med gamla handlingar och brev. Men ett brev tyckte han var så snyggt, bland annat genom adressens handstil, att han inte nändes låta det bli lågornas rov. Han sparade det för sonens räkning.

Men sonen samlade inte frimärken. Han överlät brevet till en bekant i Jönköping, och denne har verkligen fått tag i ett rejält stycke kulturhistoria på kuppen. Han heter Bernt Strandberg, är bagarmästare till professionen, och han har med detta enda brev som utgångspunkt nystat upp en svensk kulturinsats i vårt västra grannland, som verkligen gör skäl för namnet, även om den fläkt som slår mot en har inslag av något så föga väldoftande som guano.

Brevet är när detta skrives omkring 116 år gammalt. Det är inte bara snyggt utanpå, vilket är skälet till att det undgick lågorna i Motala, utan som brukligt var innan kuverten kom i allmänt bruk lönar det sig också att öppna. Dess innehåll låter oss ta del av en sällsam historia – om hur John Ericssons bedrifter i Amerika under det nordamerikanska inbördeskriget gav en driftig svensk så långt norrut som vid Lofoten en impuls att modernisera fisket där uppe, liksom han ägnade sig åt att skapa industrier knutna till fiskenäringen i dessa karga trakter under ett långt och verksamt liv.

Brevet är skrivet i Svolvaer den 15 januari 1867 och adresserat till »H. Herr Capitain Carlsund, Motala». Dess prydliga frankering med ett sammanhängande par av Norges första treskillingmärke – där den svenske och norske kungen Oscar I sitter i vänsterprofil efter mönster från de samtida franska frimärkena – är egentligen det minst intressanta med det.

Det är skrivet på ett svensk-norskt blandspråk av en utvandrad svensk ingenjör som hette C. J. Tenggren och hade börjat sin verksamhet där uppe

som chef för en guanofabrik utanför Svolvaer. Snart nog vidgade han sin verksamhet till att fabricera fiskmjöl och fortsatte med att experimentera fram en mängd fiskeriprodukter, kaviar av torskrom, »fiskpulver» för framställning av färs, rökt lax i olja och annat ätbart som byggde på havets rikedomar i de nordliga vattnen.

Innan han slutade sin bana, hade näste svensk-norske Oscar, »af Guds Naade Konge til Norge og Sverige, de Gothers og Venders», gjort veterligt att »det naadigt har behaget Os att skjaenke den af Os instiftete Fortjenst Medaille, til Belønning for Fremme af Norges Fiskeri, i Guld med Krone og Baand til *Fabrikant Carl Johan Tenggren af Lyngvaer* som Anerkjendelse af hans lange og ihaerdige Arbeide till Nordlandske Fiskeproducters Foraedling og Nyttiggörelse».

Medaljen bäres, stod det i kungabrevet, givet av Oscar II på Christiania slott den 25 september 1889, »i hörödt Baand på venstre Side af Brystet», och det fick Carl Johan Tenggren tillfälle till i ett drygt årtionde.

Han var född så tidigt som 1819 men hann in i 1900-talet innan han gick bort vid fyllda åttioett års ålder. Han hade utbildat sig till civilingenjör vid föregångaren till Tekniska Högskolan i Stockholm och bodde i Norge från 1850-talets början efter några år som inspektör på fideikommisset Koberg i Västergötland. Han var född i Hede innanför Gullmarsfjorden i norra Bohuslän. Till Lofoten kom han omkring 1854 som ledare av världens första fabrik för fiskguano, och han stannade i dessa nordliga trakter till sin död i slutet av år 1900.

Vid sin bortgång var han en av hela distriktets äldsta och fick ett vackert eftermäle som banbrytare. Lofotposten, då som nu en ledande tidning i Nordnorge, kallade honom »en i flera hänseenden rikt begåvad man, vars namn i varje fall för en del år sedan var känt långt utanför Lofoten.»

Men, skrev tidningen, fast han var uppfinnare av en rad produkter och experimenterade oavlåtligt för att förbättra metoderna för allt som hade med fiskförädling att göra, var han inte någon affärsman, utan andra skördade där han sått. Han dog som en fattig man, glömd av samhället. Han var, skrev tidningen i sin dödsruna, en till det yttersta oegennyttig personlighet.

Alla dessa och många andra uppgifter om Carl Johan Tenggren har Berndt Strandberg i Jönköping, bagarmästaren som samlar brev, letat fram på grundval av brevet som inte blev uppbränt i Motala och som han förvärvat, öppnat och läst.

»Capitain Carlsund» var fartygs- och maskinkonstruktören Otto Edvard Carlsund, som blivit chef för Motala Verkstad vid trettiofem års ålder redan 1843, och som kvarstod som sådan till 1870 för att sedan verka först i den ena och sedan i den andra av den nya tvåkammarriksdagens bägge kamrar. Hans insats i svensk skeppsbyggnadskonst både som industrichef och konstruktör inföll under en period då järn och stål trängde ut träet som byggnadsmaterial och då propellern infördes. Om propellern, då alldeles

*En samtida bild av ledningen för guano- och fiskmjölsfabriken vid Lofoten.
Carl Johan Tenggren, som var företagets »bestyrer», sitter längst till vänster.
De övriga tre är bolagets norska ägare*

nymodig, handlar också brevet från Tenggren i Svolvaer till Carlsund i Motala, som genom en nyck undgick lågorna.

På sin blandade svensk-norska presenterar sig Tenggren i brevet till Carlsund som bosatt »häroppe i en krok bland Ishafvets skaer och Klippor i den höga Norden». Han är »född och med lif och Sjael, Svensk, men också Norrmänd med full verma», skriver han, eftersom han varit i landet omkring tio år — i själva verket var det nog femton då brevet skrevs. Och han betygar att han upptäckt de båda folkens gemenskap, »i denna Tid godt lärt at känna att det er ursprungligen samma Folk, med samma Seder, som ei Århundrader har kunnet — mer aen, måhända, et litet Rostöfverdrag, af och til, förvållat».

Men det var inte det han egentligen ville skriva om eller besvära Herr Captainen med.

»Ändamålet med dette är, i anledning af hvad jag i Svenska Aftonbladet för en dag i sist November läste, Meldelsen af en af Krigsakademiens ledamöter i dess möte, om Amerika Eriksons til Sverige sändte ritningar och modeller till Kanonbåtarnes förändring, med Vef och Skruf, i stället för hitintills benyttade Årer.»

Litet insmickrande förklarar Tenggren sig sedan fullt förvissad om att Herr Captainen för länge sedan fått detta klart för sig, och han undrar nu »om denne samma inretning», alltså propellern, »blifver ändamålsenlig också til andra mindre Båtar, såsom til ex. Båtar som föres el. Ros af 6 el. 8

Man, hvilket forekommer til flere Tusendetal, vid dessa stora Fiskerier h  roppe.» Om John Ericssons uppfinning kunde användas, som den forekommer på krigsfartygen, även vid Lofotenfisket, så skulle detta medföra »ett oberäkneligt stort gode, eller en god gjerning sikkert åstadkommas», skriver Tenggren.

Han vill veta vad kostnaden skulle bli vid leverans från ett bruk eller en fabrik i Sverige och vem man borde vända sig till med en beställning. Han tar för givet att Carlsund och Motala Verkstad »ikke vil el. medhinner at befatta sig med sådana sm  ting», men man gissar kanske inte alldeles fel om man antar att han med denna ödmjukhet i formen spekulerar i att kanske, för att använda en fisketerm, få napp.

Eftersom Motala Verkstads korrespondens från denna tid liksom andra papper tydligen blev brända, lär det inte låta sig göra att få fram om Carl Johan Tenggren fick någon hjälp från sitt gamla hemland med att sätta propellrar på nordnorska fiskefarkoster f  r åtskilligt över hundra år sedan. Men redan att han umgicks med tanken, och att tanken inspirerats av vad Ericsson uträttat i Amerika — det som generationer av svensk skolungdom långt in i vår tid fått veta genom Snoilskys dikt om »Monitor» och »Merri-mac» —   r ju ändå något, en glimt av hur det kunde röra sig i huvudet på en svensk-norsk industriman långt uppe bland Lofotens fiskelägen på grund av vad en landsman på andra sidan Atlanten kl  ckt ut. . .

Det är inte alla brev som föranleder samlare att göra långa resor för att få veta mera. Men Berndt Strandberg vallfärdade faktiskt till Lofoten härom sommaren just på grund av brevet som slapp bli uppbränt. Och på den pilgrimsfärden r  df  gade han en av de bästa källor som finns i länder som våra, när man vill ta reda på något. Han bläddrade i en telefonkatalog. Och han hittade vad han sökte efter — namnet Tenggren. I fiskeläget Kabelv  g, på syd  stsidan av Austv  g  y, dit tusentals fiskare kommer under torskfis-ket varje vinter, hittade han syskonparet Susanne och Fritjof Tenggren, som visade sig vara barnbarn till mannen som skrev det brev som nu är en av pärlorna i Berndt Strandbergs samling.

Det inramade kungabrevet från Oscar II på stugv  ggen i Kabelv  g gav honom ett besked om hur långt brevskrivaren bragte det under de årtionden han hade kvar i ett verksamt liv. Och ur Lofotenpostens gamla lägg kunde han inhämta hur samtiden betygsatt Carl Johan Tenggrens insats. Alltsam-mans tack vare att vaktmästaren vid Motala Verkstad i slutet av andra världskriget inte kunde förmå sig att bränna upp ett brev vars utanskrift hade utförts med så vacker handstil. . .

Ett brev betyder så mycket, som någon har sagt.

